

Микола Степаненко

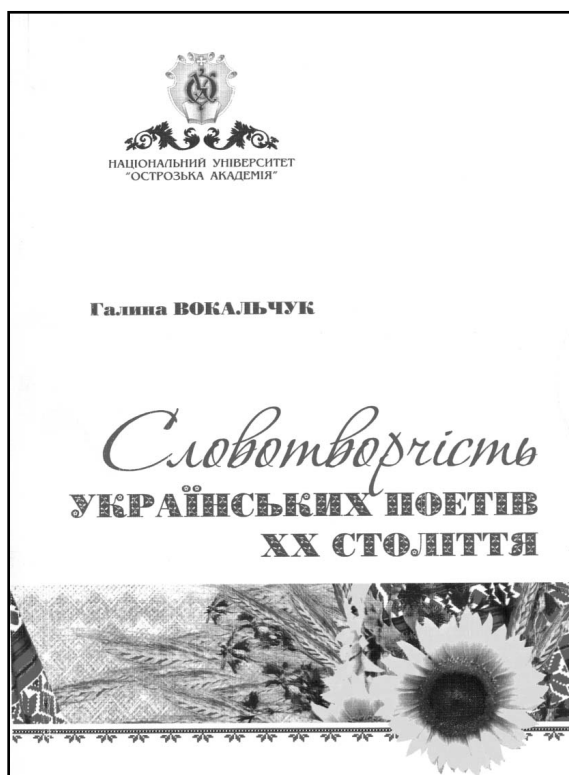
ТАЇНА ТВОРЧОСТІ

Рецензія на книгу: Вокальчук Галина. Словотворчість українських поетів ХХ століття: Монографія. – Острого: Національний університет “Острозька академія”, 2008. – 536 с.

Науковий доробок Галини Миколаївни Вокальчук – “Авторський неологізм в українській поезії ХХ століття (лексикографічний аспект)” (Рівне: “Перспектива”, 2004. – 524 с.), “Я – беззразковості поет (словотворчість Михайля Семенка)” (Рівне: НВЦ “Перспектива”, 2006. – 201 с.), “Словотворчість українських поетів ХХ століття” (Острого, 2008. – 536 с.) – викликав у широких філологічних колах неабиякий інтерес. Ці праці достойно поповнили список фундаментальних студій із нової галузі лінгвістики – неології та неографії (ідеться про роботи О. А. Стишова, Є. А. Карпіловської, Ж. В. Колоїз та ін.). На-шу увагу привернула книга “Словотворчість українських поетів ХХ століття”, об’єкт дослідження якої – індивідуально-авторська номінація в українській поезії тільки-но збіглого сторіччя. Джерельна база дослідження становить понад 7000 авторських лексичних номінацій (далі – ААН), зафіксованих у поетичних вокабулярах близько 400 українських авторів. На значному фактичному матеріалі вперше у вітчизняному мовознавстві запропоновано періодизацію еволюції індивідуально-авторської номінації в українській поезії ХХ століття, запропоновано новий підхід до комплексного аналізу фактів та явищ оказіонального позначення фрагментів позамовної дійсності,

здійснений за допомогою сучасних методів прикладної статистики (зокрема, частотного аналізу й процедури кростабуляції). Це дало змогу експериментально перевірити зроблені в процесі опису висновки та узагальнення, що стосуються певних закономірностей поповнення поетичного лексикону ХХ ст. авторськими лексичними інноваціями. Значущість рецензованої книги посилює передусім те, що неологія як порівняно молода галузь української лінгвістики досі не виробила уніфікованих, загальноприйнятих дефініцій тих понять, якими вона оперує. З-поміж них – терміни на взірць неологізм, індивідуальний (індивідуально-авторський) новотвір, авторський лексичний (поетичний) новотвір, оказіоналізм, потенційне слово, лексична інновація, неолексема.

Галина Миколаївна сумлінно проаналізувала історію вивчення авторської неологічної лексики в українському мовознавстві ХХ ст., уперше здійснила періодизацію лінгвістичних студій авторських лексичних новотворів; визначила, за її термінологією, найпродуктивніших у галузі індивідуально-авторської лексичної номінації поетів; розробила й експериментально апробувала концепцію залежності загальної активізації/спаду творення ААН у поезії ХХ ст. від інтра- й екстралінгвальних чинників; розглянула частотність новотворів різної значеннєвої,





морфологічної та словотвірної будови; дослідила словотворчість футуристів 20–30-х років ХХ ст.; з'ясувала історію розвитку української письменницької лексикографії та її нової галузі – індивідуально-авторської неографії; обґрунтувала типологію словників авторської неологічної лексики, накреслила перспективи українських неографічних проєктів.

Композиційно книга складається з чотирьох розділів. У першому з них – “Авторський лексичний новотвір як об’єкт мовознавчих досліджень” – здійснено періодизацію лінгвістичних студій авторської неологічної лексики в українському мовознавстві ХХ ст.; виокремлено етапи розвитку української індивідуально-авторської неології та неографії: 10–30-і рр.; 40–60-і рр.; 70–80-і рр. минулого століття й 90-і рр. ХХ ст. – початок ХХІ ст. У цьому розділі з’ясовано лінгвістичну природу авторського лексичного новотвору, проаналізовано різні підходи до розмежування узуальних та okazіональних лексичних новотворів, okazіональних і потенційних слів. Авторка книги підтримує позицію українських та зарубіжних неологів, що однією з основних диференційних ознак okazіональних слів є їхнє функціонування на периферії лексичної системи мови. Вона фахово розв’язує такі дискусійні питання, як узуальність/неузуальність композитів та юкстапозитів, установавання авторства поетичного новотвору.

У стислій формі, але досить вичерпно представлено термінологічний апарат дослідження АЛН. Галина Вокальчук аргументовано обстоює концепцію, згідно з якою в аспекті розв’язуваної проблеми терміни *лексична інновація*, *(лексичний) новотвір*, *авторський (лексичний) новотвір*, *неолексема* можна вживати як синонімічні. Крім цих термінів, вона пропонує використовувати й термінопозначення “*оказіоналізм*”, “*оказіональне слово*” та “*оказіональний (лексичний) новотвір*” також як синонімічні.

Зважаючи на здобутки сучасної неології та okazіоналістики, дослідниця витлумачує авторський лексичний (поетичний) новотвір як “різновид okazіонального лексичного утворення, що виник у процесі індивідуального творчого акту як результат свідомого порушення автором мовної норми для естетизованої вербалізації особливостей світобачення і світосприйняття креативної мовної особистості”.

Добре структурованим, на нашу думку, є другий розділ праці – “Статистичні параметри індивідуально-авторської лексичної номі-

нації в українській поезії ХХ століття”. Кожен із його шести фрагментів є логічним міні-дослідженням, а загалом вони репрезентують оригінальну концепцію, яка відзначається новизною в контексті сучасної семасіології, okazіональної деривації, граматики, теорії семантико-граматичних об’єднань і принципів їхньої організації.

У цьому розділі застосовано новий підхід до аналізу АЛН як специфічних репрезентантів індивідуально-авторської лексичної номінації в українській поезії ХХ ст. Авторка слушно наголошує, що сучасні методи статистичного дослідження допомагають значною мірою поглибити знання й уявлення про лексикон національної мови, зокрема про закономірності й специфіку його функціонування впродовж певних хронологічних відрізків, про перспективи його подальшого розвитку, про тенденції наповнюваності авторськими лексичними новотворами певних тематичних груп на тих чи тих етапах розвитку мови тощо.

Галина Миколаївна здійснила періодизацію еволюції індивідуально-авторської лексичної номінації в українській поезії ХХ ст. (згідно з якою виокремлено вісім часових відтинків), з’ясувала найтипівіші структурні, словотвірні й семантичні ознаки АЛН, створених упродовж визначених хронологічних відрізків. Усе це здійснено не лише внаслідок простих статистичних обчислень, а й за допомогою спеціальної комп’ютерної програми SPSS (застосуванням методів прикладної статистики, зокрема частотного аналізу, який досі зрідка використовують науковці в процесі аналізу одиниць індивідуально-авторської номінації на широкому фактичному матеріалі). Процедура ж кростабуляції для системного дослідження специфіки й закономірностей креативної психолінгвальної діяльності поетів як представників українськомовного соціуму на певних етапах його розвитку, зокрема для виявлення загальних тенденцій еволюції індивідуально-авторської номінації в поезії ХХ ст., в українській неології застосована вперше. Використання методів, про які йде мова, дало змогу підтвердити висунуту робочу гіпотезу про те, що словотворча практика поетів минулого століття безпосередньо залежала від загальних словотвірних тенденцій у мові (і в поетичному мовленні) відповідного періоду та значною мірою детермінована екстралінгвальними чинниками.

Унаслідок частотного аналізу поетичних вокабулярів кожного з поетів, а також представників літературних угруповань загалом





(наприклад, “молодомузівців”, футуристів, “неокласиків”, поетів-дисидентів 60-х років) дослідниці вдалося встановити “лідерів” у царині словоконструювання. До таких словотворців справедливо віднесено В. Барку, А. Малишка, М. Семенка, П. Тичину, В. Стуса, І. Драча, М. Рильського, Л. Костенко, Ю. Клена, І. Калинця та інших.

За допомогою експериментальної методики і на значному за обсягом фактичному матеріалі Галина Миколаївна встановила, що сплески загальної словотворчості в поезії ХХ століття залежали від актуальності для суспільства певного історичного факту, який стимулював появу АЛН відповідної тематики.

Окремо хочеться позитивно оцінити третій розділ книги – “Лексичні новотвори як експоненти авторської мовно-поетичної картини світу”, у якому здійснено системний аналіз АЛН у поетичному лексиконі футуристів, що становить специфічний фрагмент мовно-номінативного простору в українській поезії ХХ ст., виявлено активні процеси в креативній словесній діяльності поетів, суголосні із загальними дериваційними тенденціями епохи.

Галина Миколаївна творчо поєднала лінгвістичний аналіз із літературознавчим, що дало їй змогу зробити ґрунтовні висновки про мовно-поетичний світ українських футуристів. За спостереженнями дослідниці, футуристи, і насамперед М. Семенко, створили велику кількість АЛН лексико-семантичного поля “місто”, що було новаторським для поетичного лексикону початку ХХ ст.: *мотофрамвай, бензинодим, окав'ярений, омагазинити, ліхтарити, оалесний* та ін. Домінують також оригінальні найменування динамічних процесуальних ознак денотатів та назви осіб – активних діячів і центральних суб'єктів соціальних змін, активних реформаторів довкілля, що узгоджується з ідейно-естетичними закладами творчості представників українського футуризму (*обатмосферити, губозміцнитись, мертвопетлювати, віолініти, сифенити, осутініти, червоноплямитися; неоміщанин, пролеттурист, літворог* та ін.).

Прагнення до об'єктивності викладу помітне тоді, коли Галина Миколаївна намагається всебічно описати словесне новаторство М. Семенка, яке є різноплановим, але водночас і різновартісним стосовно пошуків ним шляхів та способів збагачення лексикону української поетичної мови. На думку дослідниці, переважна більшість АЛН засвідчує лінгвістичний талант М. Семенка, його непереборне прагнення розширити виражальні можливості

мови й цим самим збагатити її в семантичному й формальному аспектах. На значному за обсягом матеріалі майстерно продемонстровано, що плідне лінгвістичне експериментаторство М. Семенка було іншим майстрам слова своєрідним взірцем для творчих пошуків (або й наслідування) в галузі індивідуально-авторської поетичної номінації.

Стосовно четвертого розділу – “Традиції та перспективи лексикографічної інтерпретації авторських лексичних новотворів в українському словникарстві” – то він є вагомим внеском у розвиток сучасного словництва. Як відомо, українська письменницька (авторська) лексикографія – порівняно молода наука. Галина Миколаївна детально представила еволюцію вітчизняного письменницького словництва з другої половини ХХ-го до першого десятиліття ХХІ-го ст., переконливо аргументувала актуальність вичленування на сучасному етапі розвитку поетичної лексикографії самостійної галузі – індивідуально-авторської неографії, предметом лексикографічного опису в яких є авторські лексичні новотвори. Вона науково обґрунтувала типологію словників авторської неологічної лексики. Як відомо, типологія словників – це їхня наукова класифікація, заснована на понятті ідеального словника як зразка, як типу. Довгий час авторські лексичні новотвори залишалися поза увагою лексикографів. На сьогодні індивідуально-авторська неографія репрезентована поодинокими працями, якими є словники неологізмів П. Тичини й М. Рильського Г. М. Колесника (1971; 1975), “Словник поетичної мови Василя Стуса: рідковживані слова та індивідуально-авторські новотвори” Л. В. Оліфіренко (2003). З певністю твердимо, що українське словництво збагатилося цінними й оригінальними працями Галини Миколаївни – “Коротким словником авторських неологізмів в українській поезії ХХ століття”, у якому описано понад 6300 одиниць (2004), та “Словником лексичних новотворів Михайля Семенка”, де репрезентовано понад 700 новотворів поета (2006). Новизна й актуальність їх незаперечна, оскільки індивідуально-авторська неографія в сучасному мовознавстві перебуває на стадії становлення.

Наголосимо, що Галина Миколаївна Вокальчук детально опрацювала в рецензованій праці і в інших своїх дослідженнях теоретичні засади лексикографічного опису авторських лексичних новотворів: визначила основні вимоги до фіксації реєстрового слова, розробила систему умовних позначень,





описала основні вимоги до паспортизації новотвору та його хронологічного представлення в лексикографічному джерелі. Принципи словникової фіксації авторських новотворів, які запропонувала авторка, лягли в основу укладених за її безпосередньої участі інших словників авторських лексичних інновацій в українській поезії ХХ ст., з-поміж яких – “Словник авторських лексичних новотворів Василя Барки” Н. А. Адах (Рівне, 2007; репрезентовано понад 1300 одиниць), “Короткий словник авторських лексичних новотворів поетів Рівненщини” В. В. Максимчука (Острого, 2007, Острого, 2008), “Словник авторських лексичних новотворів київських неокласиків” Н. В. Гаврилюк (Острого, 2009), “Словник авторських лексичних новотворів Григорія Чубая” О. Б. Тимочко (Рівне, 2006) та ін. Заслугує схвалення і всілякої підтримки таке новаторське починання дослідниці, як розробка під її керівництвом оригінального довготривалого лексикографічного проекту, що з 2007 року реалізується на кафедрі української філології Національного університету “Острозька академія”. У межах проекту, про який ідеться, засновано лексикографічну серію “Українська індивідуально-авторська неографія”. Метою цього проекту є підготовка й видання різножанрових словників авторських лексичних новотворів у поезії ХХ ст. та відповідних неологічних студій в означеній галузі. Так, 2008 року опубліковано перший випуск згаданої серії – “Проблеми й перспективи авторської лексикографії. “Регіональний” словник поетичних неолексем (Рівненщина)”; 2009 року побачив світ другий випуск – “Київські неокласики: словотворчість”. Наголосимо, що вперше в українській (та й у слов’янській загалом) лексикографії значним за обсягом фактичним матеріалом (близько 1700 одиниць) репрезентовано одиниці індивідуально-авторської номінації, зафіксовані в поетичних текстах авторів одного регіону. Друге видання цього випуску, виправлене й доповнене (Острого, 2008), рекомендоване Міністерством освіти і науки України як навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. Другий випуск згаданої серії – “Київські неокласики: словотворчість” – побачив світ нещодавно (Острого, 2009). Отже, усе сказане вище свідчить про утвердження в українській лінгвістиці наукової школи індивідуально-авторської неографії у відродженому осередковій українського шкільництва, а саме – першій у східній Європі вищій школі – славнозвісній Острозькій академії. Про цю освітню оазу говорити

багато не треба, вона заявила про себе своїми інтелектуальними здобутками й неординарними традиціями, про які знає світ і якими він замилюється.

Висновки до розділів науково достовірні, переконливі. Вони узагальнюють результати здійсненого дослідження й можуть слугувати робочими тезами для подальшого вивчення АЛН на матеріалі мови творів інших жанрів.

Позитивно оцінюючи книгу, висловимо деякі зауваження (вони, скоріше, для годиться, бо рецензія без зауважень викличе, м’яко кажучи, подив):

1. Доцільним було б, на наш погляд, у процесі дослідження особливостей еволюції індивідуально-авторської номінації в поезії ХХ ст. на прикладі словотворчої діяльності конкретних авторів (Розділ 2) ширше репрезентувати контекстуальне оточення новотворів, тим паче що в Розділі 1 наголошено на визначальній ролі контексту в з’ясуванні значення інновацій.

2. Не зайвим було б чіткіше й переконливіше сформулювати положення про тісний взаємозв’язок значної кількості авторських новотворів, засвідчених у поезії ХХ ст., зі словами традиційного словника української поезії та фольклору, що слугували мотиваційною основою для творення інновацій. Доречними в цьому плані були б відповідні ілюстрації з народнописаних текстів.

3. У процесі аналізу словотворчої практики футуристів варто було б скоротити виклад загальновідомих положень про граматичні особливості узуальних одиниць різних частиномовних класів, оскільки основне завдання полягало в іншому – дослідження власне *авторських* інновацій. Такий підхід уможливив би лаконічніший виклад основного тексту роботи.

4. Доцільно було б звернути більшу увагу на цілеспрямоване дослідження інтертекстуальних зв’язків у словотворчих практиках поетів ХХ ст., на виявлення найуживаніших різними авторами в різних контекстах тих самих новотворів. Це дало б змогу вирізнити найактуальніші для більшості майстрів слова минулого століття конкретні фрагменти позамовної дійсності, позначувані новими номінативними одиницями. У зв’язку з цим, безумовно, перед дослідницею постала б і проблема ідентифікування першоавторства новотвору (частково Галина Миколаївна її висвітлила в Розділі 1).

Рецензована книга, сподіваємося, – це лише пролог до майбутніх фундаментальних досліджень Галини Миколаївни Вокальчук – вдумливого дослідника і прекрасної людини.

